

HATVAN ÉV AMELY MEGVÁLTOZTATTA A VILÁGOT

Szerte a világon milliók köszöntik ebben az esztendőben — és köszöntjük közöttük mi is — a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatvanadik évfordulóját. A Nagy Forradalomét amelyről John Reed világhírű könyvében úgy beszélt, mint ama tíz napról, amely megrengette a világot. Ma már elmondhatjuk, nem csupán megrengette, hanem — az élet minden területén mérhető kihatásaiban — az elmúlt hatvan esztendőben mélyrehatóan meg is változtatta a világot.

A Forradalom — mint a történelem minden igazi forradalma — először és mindenekelőtt, az összes további változások alapjaként politikai forradalom volt. Az oroszországi forradalmi proletariátus politikai hatalmára épült mindaz, ami hat évtizeddel ezelőtt elkezdődött s amelynek hatására és példájára — szinte láncreakcióként — azóta szerte a világon országok egész sorában lobbant lángra a szabadság fáklója és világította meg újabb és újabb népek számára az emberi felszabadulás útját.

Hazánk a felszabadult népek sorában több mint három évtizede építi új, szocialista jövőjét. Ma már — a fejlett szocialista társadalom építésén dolgozva — saját történelmi tapasztalataink alapján is tudjuk mérlegelni és tisztelni, politikai, társadalmi, tudományos és kulturális következményeinek valamennyi összefüggésében méltányolni és értékelni azt a nagy társadalmi változást, amely minőségi átalakulások egész sorának elindítója lett szerte a világon. És ma már saját történelmi tapasztalataink alapján is joggal mondhatjuk: az a tíz nap nemcsak megrengette, hanem — kihatásaiban — valóban megváltoztatta a világot. A ma élő ember — bárhol keresi is a jövő útjait — következményeivel mindenütt találkozik, és pedig nemcsak nyilvánvaló és közvetlen kihatásaival a szocialista világban, hanem példájának erejével és esetenként ugyancsak közvetlen következményeivel a „fejlődő” országokban, sőt, a megváltozott világhelyzet politikai és ideológiai következményei tekintetében a tőkés országokban is.

Azok a nagy társadalmi változások, melyeket az Októberi Forradalom magával hozott, természetesen és törvényszerűen idéztek elő minőségi változásokat az emberi életnek abban a szférájában is, amelynek kivételes jelentősége van az emberi személyiség alakulásában: a nevelésügyben, a pedagógiában.

Számunkra, pedagógusok számára természetesen a nevelés szférájában megmutatkozó mélyreható változások teszik leginkább érzékelhetővé — a nagy társadalmi átalakulás egészen belül — a Forradalom messze világító hatásait. A nevelésügy, amely a társadalmi-gazdasági alappal, az abban bekövetkezett minőségi változásokkal szoros kapcsolatban fejlődött, módosult, — az elmúlt hatvan esztendő során mind elméletében, mind gyakorlatában óriási átalakuláson ment keresztül.

„A marxisták tudják és vallják, hogy pedagógiával, az emberek nevelésével nem lehet forradalmat csinálni, de a marxista gondolat terjesztése, az emberek felvilágosítása, öntudatuk fejlesztése, harci elszántságuk ösztönzése, a proletariátus s a hozzá kapcsolódó osztályok és rétegek politikai nevelése, érzelmi hangolása elősegítette a forradalom győzelmét és megvédését, méginkább megszilárdulását. A nevelés hozzájárult ahhoz, hogy a forradalomra érett helyzetet a szubjektív tényező segítségével, az emberek akaratával, cselekvőképességével ki lehetett használni.

És hogy ki lehetett használni, majd a forradalom útján tovább lehetett haladni, abban Leninnek, a forradalom zseniális vezetőjének, a forradalom mechanizmusa okos tanárának, az emberek lelkesítőjének, a hibák korholójának, a jövő csírái éles szemű felfedezőjének, vagyis a nagy politikai nevelőnek . . . óriási szerepe volt” (Szarka József: A forradalom pedagógiája, Pedagógiai Szemle, 1967/11.961).

Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az új, a forradalmi pedagógiai gyakorlat és elmélet kialakulása a Szovjetunióban azonnal, szinte a Forradalom másnapján elkezdődött. Mindenekelőtt kifejezetten forradalmi célt tűztek ki a nevelés számára; a korábbi ködös, idealisztikus, elvont célok helyébe az új társadalom kezdeményező, tevékeny, aktív építőjének személyiségét állították, mint nevelési célt. Kimondták azt, hogy az a kérdés, „mit tanítsunk?” – elsősorúan politikai kérdés. Az iskolai munka tartalmát a társadalmi fejlődés új követelményeinek s a tudományos világnézetnek megfelelően felülvizsgálták és a korszerű tudományos ismereteknek az új nevelési céllal adekvát rendszerét tették az alapműveltség lényegi tartalmává.

A szovjet pedagógia történetének vizsgálója nem véletlenül adja ezt az összefoglalást:

„A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után új pedagógiai gyakorlat született, mely a nevelésnek mint társadalmi tevékenységnek materialista értelmezésére épült, s a munkásosztály történelmi céljainak megfelelő alapokra helyezte társadalmi tartalmát és módszereit, kidolgozta a mindenoldalúan fejlett személyiség nevelésének konkrét megoldásait, az iskola-társadalmi és pedagógiai funkcióit, a közoktatási rendszer új típusú felépítésének elméletét” (Illés Lajosné: A szovjet pedagógia története 1917–1972, Bp., 1975, 15–16).

Az a nagy fejlődés, amely a Szovjetunióban ezen a téren is bekövetkezett, érthető módon példa és kiindulási bázis lett azoknak az országoknak a számára, melyek a történelmi fejlődés során a szocialista útra léphettek. Így vált a szocializmust építő országok egész sorában a pedagógiai elmélet világnézeti alapjává a marxizmus-leninizmus, amely ennek az elméletnek a számára a fejlődés elvi-filozófiai bázisát, a társadalmi haladás új meg új eredményeivel s az ezekből adódó igényekkel adekvát továbbfejlődési, megújulási lehetőségeit legfőképpen biztosítja.

Ma már egyre nyilvánvalóbb, hogy az a gyors társadalmi fejlődés, amely a szocializmus építése során bekövetkezik, s a társadalmi forma belső lehetőségei nyomán is, a tudományos-technikai forradalom vívmányai következtében is új meg új fejlettségi szakaszokra jut el, – különleges felelősséget támaszt velünk, a pedagógiai elmélet és gyakorlat képviselőivel szemben. Ez a felelősség egyaránt megmutatkozik a köznevelési rendszernek a társadalmi igényekkel, a társadalom perspektivikusan felfogott szükségleteivel adekvát alakítása tekintetében éppenúgy, mint a korszerű eszközrendszer alakításában, amellyel a szocialista nevelés céljának hatékony megvalósítását szolgáljuk. És túlzás nélkül állít-

hatjuk, hogy a szocialista forradalom által felszabadított „emberi erőforrások” nélkül ilyen nagyságrendű feladatok megoldása nehezen volna elképzelhető.

Azok a nagy változások, forradalmi átalakulások, melyek többek között egy demokratikus köznevelési rendszer kialakításában, a nevelés és oktatás tartalmának átalakításában, új meg új tantervek létrehozásában, iskolák építésében, gyermekek és felnőttek széles köreinek a művelődési tőzszanyaggal való hatékony megismertetésében, a nevelés közösségi szellemének formálásában stb. jelentkeznek, – már önmagukban véve is imponáló jelenségei a hazánkban bekövetkezett nagy közoktatásügyi fejlődésnek. Ennek a fejlődésnek adatai és eredményei nemcsak hazai, hanem nemzetközi méretekben is ismertek.

Ma már egyre inkább olyan új területeken kell keresnünk a Nagy Forradalom messzeható kulturális következményeit, mint aminők a köznevelési rendszer 1972-es párthatározatban megjelölt továbbfejlesztésének feladatai, a nevelés és oktatás hatékonysága fokozásának konkrét teendői. És nem túlzás azt mondani, hogy 1917-ben vetették meg az alapját annak a lehetőségnek is, hogy manapság arról gondolkodhassunk, milyen legyen 1990-ig, sőt 2000-ig terjedően a köznevelési rendszer, hogy a modern társadalmi kultúra milyen nagy nevelési tömbökben kerüljön bele a maga tőzszanyagával a tantervekbe, és egyáltalán, hogy a nevelés és nevelésügy a maga egészében hogyan feleljen meg egyre jobban nemcsak a munkaerőgazdálkodás előre tervezhető igényeinek és a demográfiai előrejelzésnek, hanem annak a „humanitárius” feladatnak is, amely a minél teljesebben és sokoldalúbban kifejlesztett személyiség alakítását biztosítja.

És bár az ünnepi megemlékezések mindig elsősorban annak lehetőségét biztosítják, hogy megemlékezzünk mindazokról az eredményekről, melyek a közoktatásügy egészében, a nevelés szellemében, tartalmában, módszereiben, eszközeiben, az oktatásügy különböző szintjein folyó képzésben megszülettek, – ez alkalommal mégis szeretnénk külön szólni egy olyan kérdésről, amelyről ünnepi visszaemlékezésekben kevesebbszer esik szó: ez pedig az, hogyan változott meg a gyermekek és ifjak funkciója a pedagógiai folyamatban az utóbbi hatvan évben, illetve nálunk az elmúlt három évtizedben? Milyen változások jártak ezen a téren a szocialista forradalom nyomában?

Gyakran halljuk azt a pedagógiai axiómát, hogy nálunk a gyermek nemcsak tárgya, hanem alanya is a nevelésnek. Néha jelszószerűen is elhangzik ez és nem minden esetben van mögötte valódi pedagógiai tartalom, igazi iskolai demokratizmus, gyermeki önkormányzat stb. Annak ellenére azonban, hogy az axióma néha jelszószerűvé vált, nem árt emlékeznünk arra a lehetőségeiben éppenúgy, mint perspektíváiban és valóságában is mélyreható átalakulásra, ami ebben a tekintetben bekövetkezett s aminek a bekövetkezése folyamatban van.

Kissé erős történelmi háttérnek tekinthetné ma már valaki az arra való utalást, hogy milyen volt a gyermekek helyzete abban az osztálytársadalomban, melyet *Marx* és *Engels* leírtak. „A tőke” és „A munkásosztály helyzete Angliában” című művek mindenesetre megdöbbentő módon tárták a világ elég a munkásosztály gyermekeinek akkori sorsát a tőkés világban.

Nos, ettől a helyzettől jelentősen előre mozdultunk, ezzel együtt azonban kár lenne elfeledkezni arról, hogy a gyermekek valódi felszabadítása és az ennek következményeképpen fokozatosan kialakuló pedagógiai jogaik rendkívül szorosan összefüggenek azzal a társadalmi méretű harccal, melyet a munkásosztály vívott. És azzal a harccal, amelynek

sorában megszülettek Október vívmányai, valamennyi politikai és társadalmi következményükkel egyetemben.

Ha mindez nem lett volna, hasztalan lett volna a polgári humanista beállítottságú nagy pedagógusok minden erőfeszítése a gyermekek pedagógiai jogainak és lehetőségeinek kivívására. Ismeretes, hogy leghatékonyabb akcióik is csupán a gyermekek egy csekély rétegére terjedtek ki, s a manapság ismételten és bizonyos nosztalgiával emlegetett Új Iskola mozgalom éppenséggel nem a munkásosztály és dolgozó parasztság gyermekeinek soraiból verbuválta a maga növendékeit.

A gyermekek valódi felszabadításának – beleértve pedagógiai felszabadulásuk lehetőségeit is – a legszorosabb kapcsolata van magának az embernek a felszabadításáért vívott szocialista harccal.

Hazai tekintetben a XX. század első harmadának kiemelkedő pedagógusa, *Nagy László* adott erről nagyon is meggyőző képet. A Tanásköztársaság bukása után alig néhány évvel már arról panaszkodik – leszámolván korábbi illúzióival is, – hogy „iskolarendszerünkben tulajdonképpen nem szakiskolákról, hanem *osztályiskolákról* van szó, olyan iskolákról, amelyeknek mindenféle előjogaik vannak, s amelyeknek kevesebb vagy semmi előjoguk nincs.”

Ilyen körülmények között valamennyi gyermek egyenlő pedagógiai lehetőségeiről természetesen nem lehet beszélni.

A szocialista társadalom feltételei között új társadalmi és pedagógiai viszonyok jönnek létre „a felnövekvő nemzedék” számára, s e nemzedéknek a nevelés-művelődés folyamatában való aktív részvételéhez. Itt a tudományos világnézet alapján elvileg világosság válik, hogy nincs más mód és lehetőség a személyiség céltudatos formálása számára, csakis a tényleges cselekvés, az eleven közösségi életben való aktív részvétel, közösségi-társadalmi tapasztalatok szerzése útján az erkölcsi fogalmak megalapozása s az ezeknek megfelelő tevékenység felelős gyakorlása. A személyiségnek a tényleges cselekvésben való formálása – mint pedagógiai elv – nem egyszerűen valaminő pedagógiai kívánság, hanem ennek biztosítása objektíve is érdeke a társadalomnak.

Az a fejlődési szint, hogy a gyermek pedagógiai jogait – helyesen értelmezett jogait, beleértve nemcsak általában az „aktivitást”, hanem a személyes felelősséggel végzett közösségi tevékenységek egész rendszerét s ugyanakkor a demokratikus közéletre való tényleges előkészülést biztosító önkormányzati formákat – tehát hogy mindezt megfelelően biztosítsuk, ahhoz természetesen egész történelmi időszak pedagógiai fejlődése szükséges. Mindenesetre nem máról holnapra megoldható feladat. Részint hosszú ideig élnek még a gyermekkor funkciójával s általában a gyermekéssel kapcsolatos egyes múltbeli, korántsem mindig pozitív elképzelések s ezek akadályozzák az öntevékenység valódi kibontakozását a nevelési folyamatban; részint csak fokozatosan teremthetők meg az iskolázásban azok az objektív és szubjektív feltételek (a nevelés és oktatás modern szervezeti formái, módszerei, a korszerű eszközök, a szocialista jellegű tanár-diák-viszony, a kellő motivációs bázis, az értékelés ösztönző, perspektívákat biztosító módjai s magának az egész nevelési-képzési folyamatnak kellően dinamikus értelmezése), amelyek valódi gyermeki öntevékenységet, a személyiségnek tényleges cselekvésben való formálódását egyre magasabb szinten biztosítják. Mindehhez járulnak esetenként – és nem is kevés esetben – családi problémák, melyek a hatékony iskolai munkát gátolják. És természetesen nem kevés esetben hátráltató körülmények, amelyeket társadalmi és pedagógiai

eszközökkel, fárasztó munkával kell kiegyenlítenünk, hogy azt az elvileg helyes nivellálást elérhessük, amely valamennyi gyermekünk számára az azonos vagy közel azonos pedagógiai indulási lehetőségeket biztosítja.

Amiképpen az élet más területein, úgy ebben a szférában is jelentős utat tettünk meg, sok új megoldást találtunk, lelkes nevelők nagy száma dolgozik közoktatáspolitikai feladataink minél jobb színvonalú megvalósításáért. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy rendkívül sokirányú és nagy teendők várnak még ránk, és nem feledkezhetünk meg arról, hogy a gyermek helyesen értelmezett pedagógiai funkcióinak biztosítása a nevelési folyamatban, a közösségi nevelés korszerű koncepciójának kialakulása és gyakorlata nem automatikusan történik meg a szocialista forradalom következtében; ehhez a forradalom az alapvető társadalmi feltételeket biztosítja, a társadalmi lehetőségeket nyitja meg; a lehetőségek felhasználása, a nevelés folyamatának korszerű gyakorlata szempontjából azonban nagyon sok múlik azon a lelkiismeretes alkotó munkán, melyet nap mint nap mi magunk elvégzünk. A jövőnek nevelni s a nevelés folyamatát egyre jobban olyanná alakítani, amely megfelel szocialista társadalmunk perspektivikusan felfogott szükségleteinek – ez a nagy teendő áll előttünk napról napra, s ebben az értelemben a nevelésügy egészére nagyon is vonatkoztatható mindaz, amit „a hétköznapi forradalmiságának” fogalmán érteni szoktunk.

Amikor ma 1917-re emlékezünk, ezt méltóképpen igazán csak úgy tehetjük, hogy az előttünk álló feladatokat az elmúlt hatvan év nagy fejlődésének példája nyomán értelmezzük, és Október szellemét idézve, az új idők új problémáit ehhez a szellemhez méltóan igyekszünk felismerni és megoldani.

NAGY SÁNDOR